

פרק 7: ריסוק ההתנגדות

תיאור השיטה

חלק מרכזי בהנהגת מדיניות חברתית-כלכלית דורסנית הוא התמודדות עם ההתנגדויות שעשויות לקום למדיניות זו. במהלך השנים טיפלו ממשלות ישראל בהתנגדות להתנערותן מאחריות חברתית בדרכים שונות. עיקרן היה ריסוק המתנגדים שאפשר היה לרסק וחיבוך המתנגדים החזקים, בעיקר קבוצות סקטוראליות מסוימות, כדי להבטיח "שקט תעשייתי".

כפי שנפרט בדוגמאות שיובאו להלן, המתנגדים למדיניות החברתית-כלכלית תויגו דרך קבע כ"בלתי רציונליים", וקבוצות מוחלשות – עניים, ערבים, חרדים – הוצגו כ"פרזיטים" וכ"בטלנים", ונטען נגדם שהם "לא מתאמצים מספיק" ו"מביאים יותר מדי ילדים שנולדים לתוך עוני". הדה-לגיטימציה ועידוד הגזענות כלפי קבוצות אלו הביאו לשני "הישגים" הכרוכים זה בזה: במקום שהשיח הציבורי יעסוק בכשלי המדיניות החברתית-כלכלית, הוסטו הדיון והאש כלפי המוחים, והממשלות לא נדרשו עוד לשנות ממנהגן.

יעד אחר לריסוק היו התארגנויות העובדים, שבכוון היה לשמש כמגן בפני שחיקת זכויות העובדים ושכרם. כדי לשנות את יחסי הכוחות בין המעסיקים למועסקים, נעשו צעדים רבים שנועדו לשבור את העבודה המאורגנת והוחלו כללים חדשים על יחסי העבודה במשק.³⁸⁷ כפי שנתאר בפרק זה, שינויים אלה, ובהם הפרטת החברות והשירותים הממשלתיים והעסקה עקיפה באמצעות חברות כוח אדם, החלישו את כוחם של העובדים, שחקו את זכויותיהם והעמיקו את הפערים הכלכליים בחברה.³⁸⁸

מנגנון נוסף לריסוק ההתנגדות נעשה באמצעות מדיניות הרווחה: שימוש נרחב במה שמכונה "קצבאות קטגוראליות", הניתנות לאוכלוסיות מסוימות על בסיס מוצא אתני, מוצא לאומי ושירות צבאי. כפי שיפורט להלן, השיעור הגבוה של קצבאות מסוג זה בישראל לא רק מיסד את אי-השוויון בחברה אלא אף העמיק אותו, ויצר פירוד בין קבוצות מוחלשות שונות. פירוד זה מקשה על מאבקים חברתיים בנושאים שאינם סקטוריאליים, ומאפשר לממשלות להמשיך במדיניותן החברתית-כלכלית שנים ארוכות מאוד.

³⁸⁷ להרחבה ראו: מיכל תג'ר, **לעבוד בלי כבוד – זכויות עובדים והפרתן, פרק שני: התמורות הכלכליות והשפעתן על שוק העבודה בישראל**, האגודה לזכויות האזרח, דצמבר 2006,

<http://www.acri.org.il/pdf/workersrights.pdf>

³⁸⁸ לקריאה נוספת על השפעתם של איגודי עובדים והסכמים קיבוציים על על אי-השוויון בהכנסות מעבודה ראו: טלי קריסטל, ינון כהן וגיא מונדלק, **האיגוד המקצועי וגידול אי-השוויון הכלכלי בישראל, 1970-2003, פרק 2**, מכון וין ליר, 2006, http://www.vanleer.org.il/econsoc/pdf/1_research_unions.pdf

דוגמאות ליישום השיטה

1. סקטורליאזיה של מדינת הרווחה

בחינת מדיניות הרווחה של ממשלות ישראל דרך עיני הקבוצות השונות בחברה מאפשרת מבט שונה ועמוק יותר על חלוקת המשאבים במדינה. נהוג לחשוב כי סיוע מטעם המדינה ניתן לשכבות המוחלשות ביותר בחברה, אולם בחינה מדוקדקת של חלוקת ההטבות שמעניקה המדינה מעלה כי אלו ניתנות לקבוצות מסוימות יותר מאשר לקבוצות אחרות. למעשה, אפשר לראות כי בישראל ניתנת הגנה סוציאלית לאוכלוסיות שונות על פי מוצא אתני, לאום ואזרחות. בדרך זו משמשת מדיניות הרווחה להבטחת נאמנותן של קבוצות חברתיות שונות למערכת, ולשימור של הפרדה ושל ניכור בין קבוצות מוחלשות.

פרופ' גיוני גל, שבחן לעומק את דפוסי ההטבות הסוציאליות שמעניקה המדינה, טבע את המושג "קצבאות קטגוריאליות" לתיאור מדינת הרווחה הישראלית. גל מצא כי מערכת הביטוח הסוציאלי בישראל מורכבת מתוכניות של קצבאות המעניקות גמלאות לפרט על בסיס השתייכות לקטגוריה חברתית, בלי קשר לרמת נזקקותו או למידת השתתפותו במימון מערכת הביטוח הסוציאלי. קצבאות ילדים, קצבאות לנכי צה"ל, הבטחת הכנסה לאברכים, מענקים לחיילים משוחררים, הטבות לעולים ומענק לידה הן דוגמאות לתוכניות כאלה.³⁸⁹

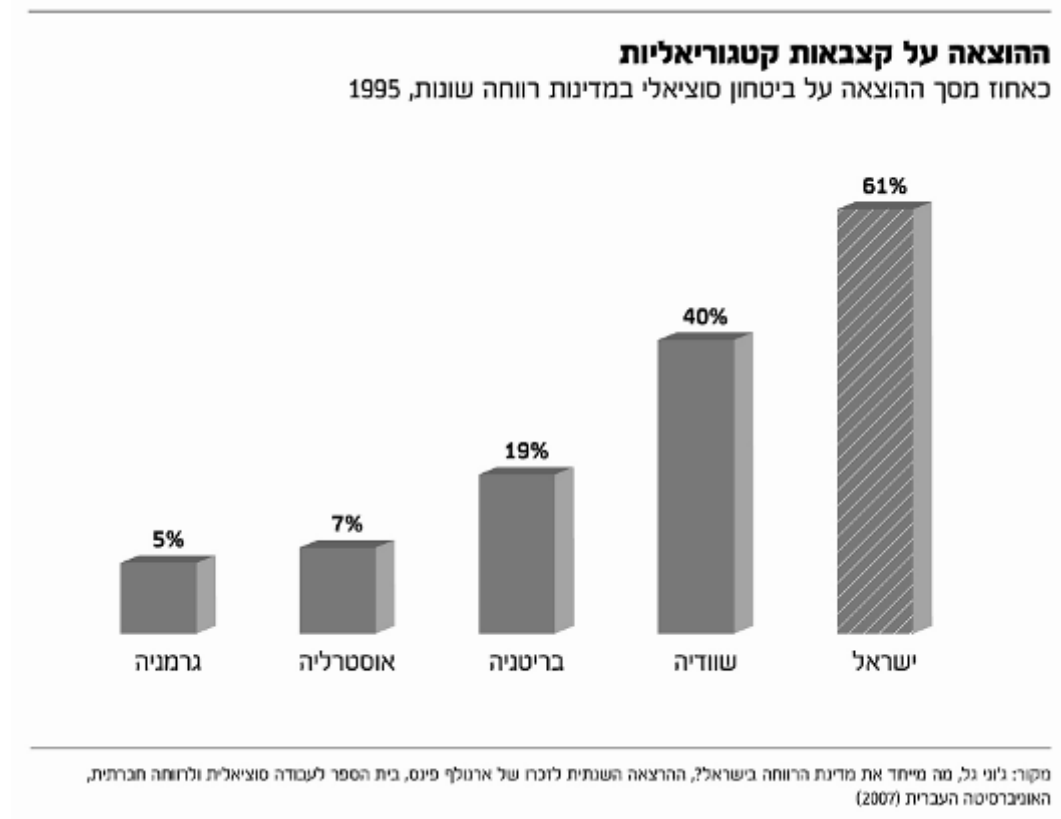
לטענת גל, אי אפשר להתעלם מהקשר שבין הקצבאות הקטגוריאליות לבין שעתוק יחסי הכוח הבלתי שוויוניים בחברה, שכן חלוקת הקצבאות בדרך זו מביאה למניעת ביקורת מצד מי שמקבלים את חלקם, גם אם היא משמרת את מצבם העגום של אלו שקשה להם הרבה יותר להשמיע את קולם במציאות הישראלית. ניתוח הוצאות מערכת הביטוח הסוציאלי, שערך גל, העלה כי קצבאות קטגוריאליות הן הרווחות ביותר במערכת התמיכה הסוציאלית – 18 תוכניות של קצבאות כאלה מהוות 51.4% מכלל ההוצאה על קצבאות בישראל.³⁹⁰

כך, לדוגמה, הבטיח דפוס פעולה זה במשך שנים כי מרבית המשאבים החברתיים יופנו ל"קליטת עלייה", דהיינו להטמעתם של מהגרים יהודים בלבד בחברה הישראלית, תוך דחיקה מכוונת של הלא-יהודים ממשאבים ציבוריים אלו. שכן התאמת מערכת הרווחה לקליטה מיטיבה של עולים טומנת בחובה תוצאה הפוכה עבור אוכלוסיות מודרות אחרות

³⁸⁹ פרופ' גיוני גל, **מה מייחד את מדינת הרווחה בישראל?**, ההרצאה השנתית לזכרו של ארנולף פינס, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית, 2007, www.sw.huji.ac.il/upload/pinslecturegal2007.doc.

³⁹⁰ פרופ' גיוני גל, **הגירה ומדינת הרווחה הקטגוריאלית בישראל**, בתוך: חנה כץ וארז ספדיה (עורכים), **מדינה מפקירה מדינה משגיחה**, רסלינג, 2010, 77, בעמ' 85.

בישראל – ערבים ומהגרי עבודה.³⁹¹ הבחירה בדרך פעולה זו הבטיחה ומבטיחה כי למדינת הרווחה הישראלית יהיה תפקיד משמעותי ביצירת רבדים חברתיים, וכך היא לא רק משקפת היררכיה חברתית קיימת אלא ממסדת ומשעתקת אותה.

פרופ' זאב רוזנהק מתייחס גם הוא לריבודיות של מדינת הרווחה הישראלית, בהציגו את הרמות השונות של ההגנה וההטבה שלהן זכו לאורך השנים יהודים אשכנזים, יהודים מזרחים, אזרחים פלסטינים, פלסטינים תחת כיבוש ומהגרי עבודה בישראל.³⁹² רוזנהק מציין, למשל, כי היהודים המזרחים זכו להטבות קטנות בהרבה בהיקפן מאשר "הוותיקים" (האשכנזים); כי הפלסטינים אזרחי ישראל הודרו מחלק ארי של הטבות במשך שנים באמצעות קריטריונים שונים כגון "שירות צבאי"; כי הפלסטינים בשטחים הכבושים לא זכו

³⁹¹ הגירה ומדינת הרווחה הקטגוריאלית בישראל, ה"ש 390 לעיל, בעמ' 93-94.

³⁹² ד"ר זאב רוזנהק, דינמיקות של הכלה והדרה במדינת הרווחה בישראל: בניית מדינה וכלכלה מדינית, בתוך: חנה הרצוג, טל כוכבי ושמעון צלניקר (עורכים), זרות, מרחבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל, מכון ון ליר, 2007, 317.

כלל להגנה של הביטוח הסוציאלי; וכי דרכם של מהגרי העבודה למשאבים נחסמת באופן שיטתי.

כך, למשל, על פי רוזנהק, העולים החדשים בשנות החמישים והשישים, שרובם היו מארצות צפון אפריקה, קיבלו ממשרד הסעד סיוע נמוך מזה שקיבלה האוכלוסייה הוותיקה, שרובה יוצאי ארצות אירופה, באמצעות ההסתדרות ומאוחר יותר באמצעות הביטוח הלאומי.³⁹³ דוגמה אחרת, מבין עשרות שהוא פורס במאמרו, היא ביחס לתוכניות הפנסיה. רוזנהק עומד על כך שבמשך שנים האוכלוסייה הוותיקה נהנתה מתוכניות פנסיה של ההסתדרות, שהעניקו גמלאות גבוהות יחסית בעזרת סבסוד נדיב של המדינה, לעומת המהגרים החדשים והאזרחים הערבים, שהיו זכאים רק לקצבאות הזקנה האוניברסאליות, ששיעורן היה נמוך מאוד.³⁹⁴

לגישתו של רוזנהק, הליך זה משקף שתי מטרות מרכזיות של מדינת הרווחה בישראל: האחת, תפקידה בבניית המדינה והאומה בהקשר של "כיבוש" הארץ בעבודה יהודית ובהתיישבות יהודית. השנייה, תפקידה כמנגנון המווסת את שוק העבודה בישראל ומאפשר ניצול עובדים. במילים אחרות, רוזנהק רואה במדיניות זו מכשיר שנועד לספק רמות שונות של הגנה מפני כוחות השוק ולשמש כמנגנון המייצר סוגים שונים של עובדים, ובכך לכוון קבוצות חברתיות המוכפפות לשוק העבודה ככוח עבודה בלתי מוגן וגמיש.

פרידמן ושלד ערכו ניתוח נוסף של המענקים הפיננסיים שמעניקה המדינה, והם סבורים כי בתוך המערך שתואר על ידי קודמיהם אפשר לזהות תת קבוצה של קצבאות המיועדות לעודד מוטיבציה בקרב אזרחים לשרת אינטרסים של המדינה. הם מכנים קצבאות אלו "תגמולי נאמנות", ומונים בהן מענקים שונים למי ששירת בצבא, פיצויים לקורבנות הקונפליקט, תגמולים לנפגעי הנאצים ולחסידי אומות עולם, קצבאות לתלמידי תורה וסיוע לעולים חדשים.³⁹⁵ הדוגמה שהם נותנים לגבי נכי צה"ל ונכי איבה מדגימה את ההבדל בין היחס אליהם ליחס לאוכלוסייה הכללית: נכי צה"ל ונכי איבה בדרגה של 50% מקבלים קצבה השווה ל-60% משכר ממוצע של שכיר במשק, לעומת נכה כללי, הזוכה לקצבה ששווה ל-29% מהשכר הממוצע בלבד.³⁹⁶

פרידמן ושלד ערכו גם השוואה בין הקצבאות שקוצצו בעשור האחרון (2002-2008), ומסקנתם היא שמרבית הקצבאות ששיעורן דווקא גדל שייכות לקבוצת תגמולי הנאמנות, לעומת

³⁹³ דינמיקות של הכלה והדרה במדינת הרווחה בישראל, ה"ש 392 לעיל, בעמ' 326.

³⁹⁴ דינמיקות של הכלה והדרה במדינת הרווחה בישראל, ה"ש 392 לעיל, בעמ' 325.

³⁹⁵ אייל פרדימן ומיכאל שלו, תגמולי נאמנות, בתוך: חנה כץ וארז ספדיה (עורכים), מדינה מפקירה מדינה משגיחה, רסלינג, 2010, 55, בעמ' 59-60.

³⁹⁶ תגמולי נאמנות, ה"ש 395 לעיל, בעמ' 61.

הצמצום שחל ביתר סוגי הקצבאות. הם מסבירים כי היה קל ואף "טבעי" יותר לממשלה לפגוע בקבוצה ה"לא-לאומית", והדבר לא נבע בהכרח מהסכום שכל קצבה עולה למדינה. כך, למשל, קוצצה קצבת מענק הלידה, למרות שעלותה פחות מחצי אחוז מסך ההוצאות על קצבאות; לעומת זאת, ההוצאות על תשלומים לנכי צה"ל ומשפחות שכולות גדלו. גם הם, כמו החוקרים הקודמים, סבורים כי תגמולים כספיים משמשים את המדינה לקדם את רווחתם של מי שנתפסים כנאמנים למטרותיה ולערכיה, על חשבון קבוצות אחרות.³⁹⁷

2. שבירת העבודה המאורגנת ומאבקי עובדים

בעולם העבודה קיים באופן טבעי חוסר שוויון בסיסי בין כוחו של המעסיק לכוחו של העובד. למעשה, לעובד היחיד כוח מיקוח קטן מאוד מול מעסיקו. הפתרון המרכזי שפותח כדי לצמצם את פערי הכוחות בין הצדדים הוא ארגוני העובדים, אשר אמורים לשאת ולתת עם המעסיק בשם כלל עובדיו. כפי שהסביר בין הדין הארצי לעבודה: "כל כולו של משפט העבודה הקיבוצי, ועצם התארגנותם של העובדים בארגוני עובדים, באו על מנת לבטל את נחיתותו של העובד הבודד מול מעבידו ולהעמידו 'כוח' מול 'כוח'".³⁹⁸

אלא שבקרב מעסיקים רבים נתפסים ארגוני העובדים כמכשלה בפני הגמישות התעסוקתית שהם מבקשים כדי להעסיק עובדים באופן זמני ונקודתי ולנייד אותם כדי למקסם את רווחיהם. גישה זו אומצה על ידי ממשלות ישראל, ששמו לעצמן כיעד להגמיש את אפשרויות התעסוקה במשק באמצעות שבירת העבודה המאורגנת.³⁹⁹ אנשי משרד האוצר אף הצהירו זאת רשמית: לדוגמה, אורי יוגב, שהיה ראש אגף תקציבים באוצר, הסביר ב-2004 כי ההישג הגדול ביותר שלו היה ש"הצלחנו לנצל את תקופת המיתון כדי לשנות את כללי המשחק, ולקדם את המהפכה הדרמטית מכולן – שבירת העבודה המאורגנת בישראל".⁴⁰⁰

עד לתחילת שנות ה-80 עלה בהתמדה מספר החברים בארגוני העובדים בישראל, ובשיאו הגיע שיעור העובדים המאוגדים ל-80% מכלל העובדים במשק. באותה תקופה כ-85%

³⁹⁷ תגמולי נאמנות, ה"ש 395 לעיל, בעמ' 68-73.

³⁹⁸ דב"ע נז/27 – 41 ההסתדרות הכללית – מכתשים מפעלים כימיים, פד"ע ל 449, בעמ' 480-481.

³⁹⁹ ד"ר אמיר פז-פוקס, ממדיניות של הפרטה לריבוד שוק התעסוקה, בתוך: חנה כץ וארוז ספדיה (עורכים), מדינה מפקירה מדינה משגיחה, רסלינג, 2010, 335, בעמ' 340-342.

⁴⁰⁰ מירב ארלוזורוב, צריך לפרק את המנהל ולמכור את קרקעות המדינה, הארץ, 5.5.2004.

<http://www.haaretz.co.il/misc/1.963644>

מהעובדים במשק אף היו מכוסים בהסכמים הקיבוציים.⁴⁰¹ מאמצע שנות ה-80 ועד לאמצע שנות ה-90 חלה ירידה משמעותית בשיעור זה, וכיום רק שליש מהעובדים במשק מאוגדים. שיעור העובדים המועסקים במסגרת הסכם קיבוצי או צו הרחבה הוא כמחצית מכלל העובדים.⁴⁰²

הירידה בשיעור העובדים המאוגדים מיוחסת לחקיקת חוק ביטוח בריאות ממלכתי, שהפריד את מערכת הבריאות מארגוני העובדים, ולתהליכים שהונהגו ברוח התפיסה הכלכלית הניאו-ליברלית: הפרטה של חברות ושל שירותים ציבוריים, שבירת אידיאולוגית הערבות ההדדית בין המדינה, ארגוני המעסיקים וארגוני העובדים, ביזור המשא ומתן הקיבוצי וניתוק הזיקה שבין האיגודים המקצועיים והמערכת הפנסיונית. משתנים נוספים שפעלו בתקופה זו ותרמו את תרומתם היו: חשיפה להליכים גלובליים ולתרבות העבודה האמריקאית, ירידה בערך המוסף של ההסכם הקיבוצי לעומת רגולציה (בהקשר זה יוער כי בעבר נתפס החוק כמגן על המינימום ההכרחי, בעוד ההליך הקיבוצי כמקדם את זכויות העובד ורווחתו), היחלשות ההסתדרות וביזורה ועוד.⁴⁰³

ממשלות ישראל תרמו להליכים אלו באופן ישיר באמצעות חקיקת חוק ביטוח בריאות ממלכתי, עידוד השקעות זרות שלוו במעבר לדפוסי העסקה זרים, עידוד נידודת בשוק העבודה, שבירת מושג ה"קביעות" ועוד. ההפרטה המתפשטת בשירות הציבורי ובמגזר הפרטי ניתקה יותר ויותר עובדים ממסגרת העבודה המאורגנת והעבירה אותם למעמד של עובדי קבלן ללא יחסי עובד-מעביד. כל אלה הביאו ל"הגמשתו" של שוק העבודה, שמשמעותה מבחינת העובדים הייתה מעבר משיטה המספקת ביטחון תעסוקתי לכזו החסרה אותו.

התוצאה הייתה שמחד גיסא, נוצרו ענפי כלכלה לא מאורגנים, כמו ענף ההיי-טק, והמשק הישראלי התחזק, תוך גידול משמעותי בתוצר הלאומי לאדם.⁴⁰⁴ מאידך גיסא, גדל הפער

⁴⁰¹ ינון כהן, יצחק הברפלד, גיא מונדלק ויצחק ספורטא, **שיעור העובדים המאורגנים ושיעור הכיסוי של הסכמים קיבוציים: עבר, הווה ועתיד**, עבודה חברה ומשפט י (2004), 15, בעמ' 18.

⁴⁰² כהן ינון, יצחק הברפלד, גיא מונדלק ויצחק ספורטא, **צפיפות ארגונית בישראל 2000-2006: שנים של סטגנציה**, עבודה חברה ומשפט יב (2010), 533, בעמ' 537-539.

⁴⁰³ **שיעור העובדים המאורגנים ושיעור הכיסוי של הסכמים קיבוציים**, ה"ש 401 לעיל, בעמ' 19; **ממדיניות של הפרטה לריבוד שוק התעסוקה**, ה"ש 399 לעיל, בעמ' 340-348; **צפיפות ארגונית בישראל 2000-2006**, ה"ש 402 לעיל, בעמ' 535; ד"ר גיא מונדלק ואח', **יחסי עבודה בעידן של תמורות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, יולי 2004, <http://tinyurl.com/6uyem6t>, בעמ' 16.

⁴⁰⁴ **שיעור העובדים המאורגנים ושיעור הכיסוי של הסכמים קיבוציים**, ה"ש 401 לעיל, בעמ' 19.

החברתי בין השכבות החלשות לבין השכבות החזקות, והחברה הישראלית נעשתה פחות שוויונית.⁴⁰⁵

בעשור החולף, נוכח משברים כלכליים עולמיים, התחזקו עוד התהליכים של חדירת גורמים בינלאומיים למערכת יחסי העבודה, ושינויים פוליטיים הובילו לערעור יחסי הכוחות שבין המדינה, המעסיקים והעובדים, תוך העדפת האינטרסים של המעסיקים על פני אלה של העובדים, שכוחם הלך ונחלש.⁴⁰⁶

אחד הביטויים למגמות אלה הוא עליית כוחם של בתי הדין לעבודה, המקבלים היום, בניגוד לעבר, מעמד מרכזי במערכת יחסי העבודה. הדבר משקף את ירידת יכולתה של מערכת יחסי העבודה לייצר הסכמות, ואת ההסלמה ביחסים שבין העובדים למעסיקים. ארגוני העובדים אינם מהווים עוד כוח משמעותי בשוק העבודה, והנורמות החברתיות-כלכליות אינן מצליחות לייצב את יחסי העבודה כבעבר.⁴⁰⁷

התוצאה היא שעולם התעסוקה עבר הליך של משפוט, שמתבטא בהסדרה הולכת וגוברת של יחסי העבודה באמצעות בתי המשפט והחוק. נורמות שבעבר הוסדרו בהסכמים קיבוציים ונאכפו על ידי ועדות פריטטיות מוכתבות כיום על ידי בתי המשפט, באמצעות חובות של משא ומתן, היוועצות, פיצוי בעת הפרטה, הגנה מפני פיטורי עובדים הרוצים להתארגן ועוד.⁴⁰⁸ הליך המשפוט של התחום הביא גם לביטול יכולתם של העובדים למחות על סוגיות חברתיות וכלכליות, למשל כאלו הקשורות להפרטה במקום עבודתם, שכן בתי הדין קבעו כי כאשר העובדים אינם נאבקים על תנאי עבודתם ועל שכרם, מדובר בשביתה פוליטית פסולה ואסורה.⁴⁰⁹

במציאות זו נוצרים סכסוכי עבודה רבים מבעבר. הרעת יחסי העבודה בשירות הציבורי, השינויים במבנה המגזר הציבורי והמעבר למיקור חוץ ולהפרטה, הביאו ממחצית שנות התשעים לגידול בהיקפם של סכסוכי העבודה במשק,⁴¹⁰ והחל גל מאסיבי של שביתות ומאבקי עובדים בישראל.⁴¹¹ באותה שעה, ציבורים גדולים של עובדים, שאינם מאורגנים ולכן

⁴⁰⁵ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 11-14.

⁴⁰⁶ האיגוד המקצועי וגידול אי-השוויון הכלכלי בישראל, ה"ש 388 לעיל, בעמ' 28.

⁴⁰⁷ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 14-18.

⁴⁰⁸ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 18.

⁴⁰⁹ ממדיניות של הפרטה לריבוד שוק התעסוקה, ה"ש 399 לעיל, בעמ' 344.

⁴¹⁰ פרנסס רדאי וגיל-עד נועם, ארגוני עובדים ומשא מתן קיבוצי בישראל – מבט אל המאה ה-21, משפטים לד

(1) תשס"ד (2004), 39, 71; יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 18.

⁴¹¹ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 30. כך, למשל, ב-2003 היו עיצומים שנמשכו למעלה משלושה חודשים; שביתת הרופאים ב-2000 נמשכה מספר חודשים; והשביתה הכללית ב-1997 נמשכה חמישה ימים – פרק זמן ארוך מאוד לשביתה כללית במשק.

אינם מכוסים על ידי הסכמים קיבוציים, לא יכולים להכריז על סכסוך עבודה וקולם נדם.⁴¹² כך, למרות שחלה עלייה במספר השביתות והעיצומים, מדובר בעלייה שהתרחשה רובה ככולה בסקטור הציבורי. ברי גם כי אומדני שביתות הם רק חלק מהתמונה הכוללת של הסלמה בעמדות הצדדים.⁴¹³

במקביל למגמות אלו, חלה הקשחה בעמדות המעסיקים הפרטיים והציבוריים כאחד. ארגוני המעסיקים התחזקו, ויש מעסיקים המנהלים יחסי עבודה תקיפים מול ארגוני העובדים, ועושים כל שבאפשרותם כדי לפגוע בתנאי העבודה שנקבעו בהסכמים הקיבוציים או אף לבטלם, כמו גם לבטל את יחסי העבודה המאורגנים.⁴¹⁴ כמו כן, במטרה להלך אימים על העובדים המתאגדים, לא אחת מנסים מעסיקים לפטר עובדים שפועלים להקמת ארגוני עובדים במקום עבודתם.⁴¹⁵

במגזר הציבורי אף החלו מתייחסים למערכת יחסי העבודה כאל נטל, ואל האיגוד המקצועי כקרטל שקיומו עומד בניגוד לתפיסת השוק החופשי.⁴¹⁶ ממשלות ישראל נקטו לא פעם בגישה של דה-לגיטימציה למאבקי העובדים, שהוצגו כחמדנים אשר אינם מצליחים ליישר קו עם הדרישות הכלכליות של המשק,⁴¹⁷ והנהיגו פיטורי עובדים לצורכי "התייעלות", קיצוץ בהטבות לצורכי "חיסכון" ומעבר להעסקה בחוזים אישיים. בתגובה לשביתה הגדולה של 2003 אף הגישו חברי כנסת סדרה של הצעות חוק שמטרתן צמצום זכות השביתה,⁴¹⁸ אך הן

⁴¹² ארגוני עובדים ומשא מתן קיבוצי בישראל, ה"ש 410 לעיל, בעמ' 71.

⁴¹³ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 18, 31.

⁴¹⁴ סטיב אדלר, חופש השביתה בראי הפסיקה בתוך: ספר ברנזון, כרך שני, נבו, 2000, בעמ' 390.

⁴¹⁵ ראו למשל:

תני גולדשטיין, ביה"ד: על 'קופי בין' להחזיר לעבודה את מייסד הוועד, ynet, 22.7.2007,

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3428312,00.html>;

בוטלו פיטוריו של עובד ב"הוט" אשר מנסה להביא להתארגנות העובדים, פורטל העובדים,

<http://tinyurl.com/6nfbx7e>;

האם חברת תעופה פיטרה עובד כשעה לאחר ניסיון ההתארגנות? פורטל העובדים,

<http://tinyurl.com/cs7gopq>

ביטול פיטורי עובד שנעשו בגלל השתתפות בניסיון התארגנות עובדים, האגודה לקידום העבודה הסוציאלית

בישראל, <http://www.socialwork.org.il/?p=4332>;

ארגון העובדים מען מאשים את חברת אקסל בניסיון לפירוק התארגנות עובדים, HRus, 22.11.2011,

<http://tinyurl.com/ccsadyu>

רועי גולדנברג ורועי ברק, האם אתר ynet פיטר 3 עובדים בכירים שביקשו להקים ועד?, גלובס, 9.2.2012,

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000723365>.

⁴¹⁶ ארגוני עובדים ומשא מתן קיבוצי בישראל, ה"ש 410 לעיל, בעמ' 41.

⁴¹⁷ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 119.

⁴¹⁸ יחסי עבודה בעידן של תמורות, ה"ש 403 לעיל, בעמ' 40; ראו גם: אלון הראל, שביתה בזכות, 4.11.2003,

<http://www.acri.org.il/he/?p=748>.

לא התגבשו לכדי חוק. מאידך גיסא, חקיקה המעגנת את זכות השביתה גם היא לא צלחה את מבחן הכנסת.

גם העיסוק התקשורתי במאבקי העובדים שם במרכז פעמים רבות את הגישה הממשלתית לשביתות: גישה השמה דגש על העלויות ועל הנזקים האדירים שמאבקים אלה גורמים, לכאורה, למשק, ולא מתייחסת לנזק שנגרם לעובדים ולחברה בישראל מהפרת זכויות העובדים.⁴¹⁹ כך, למשל, בהתייחסו לשביתה הכללית במשק במחאה על תנאי העסקת עובדי הקבלן, אמר שר האוצר יובל שטייניץ: "לפי תחשיבים שלנו, יום שביתה כמו היום לא רק פגע באזרחי ישראל, אלא יש לו עלות של 2.5 מיליארד ש"ח למשק ולאזרחי ישראל. זה מה שהפסדנו היום בתקופת האטה כלכלית ואני מאוד מאוד מקווה שהשביתה המיותרת לא תימשך".⁴²⁰

נציגי הממשלה גם יוצאים תדיר נגד מה שמכונה "הוועדים הגדולים" במשק ומציגים אותם באור שלילי בתקשורת.⁴²¹ ראשי ועדי העובדים טוענים מצידם כי משרד האוצר כלל לא מנהל איתם משא ומתן עד שהם לא מכריזים על שביתה, וכי פעולה כוחנית היא השער שהם חייבים לעבור דרכו כדי להגיע לשולחן הדיונים. כך, למשל, הסבירה אילנה כהן, יו"ר הסתדרות האחיות, כי אל מאבק האחיות שהחל ב-2007 והסתיים במרס 2012 התייחס האוצר רק אחרי שהן פתחו בשביתה אזהרה: "אני אומרת את זה בצער רב, אבל דבר לא זז עד שאתה מפעיל

---

⁴¹⁹ ראו למשל: רותם סלע, **מחיר יום השביתה: עד 2.35 מיליארד שקל**, nrg-מעריב, 9.2.2012, <http://www.nrg.co.il/online/16/ART2/335/241.html>; רן רימון, **מחיר השביתות: 168,864 ימי עבודה בשנת 2010**, ynet, 23.5.2011, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4072598,00.html>; רשת ב', **הנזק הצפוי למשק: 330 מיליון ש"ח ביום**, 4.11.2011, <http://www.iba.org.il/bet/?entity=798037&type=1&topic=5>.

⁴²⁰ חיים באור ומוטי בסוק, **ההכרעה נדחתה לשעה שמונה בבוקר**, הארץ, 9.2.2012, <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1637319>; שטייניץ מביע תקווה לסיום השביתה, החדשות2 באתר mako, 8.2.2012, <http://tinyurl.com/cegp9a>, ראו למשל:

הדר חורש, **שלטון הוועדים הגדולים**, nrg-מעריב, 16.2.2012, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/337/671.html>;

מוטי שפירא, **הוועדים הגדולים הם לא "המשק"**, TheMarker, 1.3.2012, <http://www.themarker.com/opinion/1.1653921>;

הילה ויסברג, **ההסתדרות והוועדים הגדולים לא מגינים על עובדי הקבלן**, TheMarker, 18.10.2011, <http://www.themarker.com/career/1.1525454>;

דניאל שמיל, **פגישת השר כץ ועיני בנושא הרכבת התמוצצה תוך 15 דקות**, TheMarker, 16.2.2012, <http://www.themarker.com/dynamo/cars/1.1643352>;

ענת שלו וקובי ליאני, **כץ: "לא אתן שהציבור יהיה בן ערובה של עובדי הרכבת"**, וואלה, 5.3.2012, <http://news.walla.co.il/?w=551/2514214>.

כוח. במקרה הזה אין עדיפות למי שמתעסק בחיי אדם. לפני שאתה עושה צעד מעשי לא מתייחסים אליך".⁴²²

כיום ברור גם לראשי המערכת כי יחסי העבודה בישראל הידרדרו לשפל בעייתי. יוסי קוצניק, שהיה הממונה על השכר באוצר בשנים 1994-1999 ומנכ"ל משרד ראש הממשלה לשעבר: "מערכת יחסי העבודה בישראל היא קשה ואלימה, וזה משהו שהולך ומתבסס ב-25 השנים האחרונות. אין כיום סכסוך עבודה שלא מסתיים באופן כוחני, וישראל היא אחת המדינות שיש בהן הכי הרבה שבתות בעולם. כשהייתי הממונה על השכר ראינו את זה ועסקנו בזה, אבל לא הצלחנו להתגבר על זה עד היום. מה שלא נפתר במשא ומתן נפתר בכוח, ומה שלא נפתר בכוח נפתר בהרבה מאוד כוח. אם בעבר פעלו מנגנונים כמו מוסד לבוררות מוסכמת או תהליכים אחרים של גישור, כיום הם לא קיימים ותהליכי גישור מתרחשים בעיקר בחסות בית הדין. התוצאה היא שבסוף זה תמיד מידרדר לסכסוך קשה ופוגעני".⁴²³

3. דה-לגיטימציה למאבקים חברתיים

אחת השיטות המוכרות של ממשלות ישראל להתמודדות עם מחאה חברתית היא לזלזל במוחים ולטפול עליהם את האשמה במצבם, ובכך להפוך את מחאתם ללא לגיטימית. התנהלות זו קיימת עוד מימי "הם לא נחמדים" של גולדה מאיר בהקשר של הפנתרים השחורים ונמשכת עד ימינו (ראו בסוף הפרק: הניסיונות לרסק את מחאת האוהלים).

האשמת עניים בעוניים היא אחד האמצעים המרכזיים בדיכוי מחאה חברתית. בבסיסה של התעמולה נמצאות תיאוריות סוציולוגיות שהתעצבו בשנות ה-60, וגרסו כי עוני אינו רק תוצר של תנאים חברתיים. תיאוריות אלה הדגישו את תרומתם של העניים למצבם באמצעות יצירת תרבות עוני, פסיביות, תלות וחוסר במוטיבציה, הדנים אותם ואת צאצאיהם לחיים של עוני. בעשורים האחרונים נוהגים פוליטיקאים וכלכלנים נאו-שמרנים וניאו-ליברלים לשוב ולהזכיר תיאוריות אלה, ואף להקצין אותן לתפיסת עולם אינדיבידואליסטית הרואה ביחידים אשמים בעוניים. לעומת תיאוריות אלה, גישות היוצאות מנקודת מבט חברתית

⁴²² עדו אפרתי, *הישרדות – גרסת מדינת ישראל*, TheMarker, 8.3.2012, <http://www.themarker.com/misc/article-print-page/1.1659161>
⁴²³ *הישרדות – גרסת מדינת ישראל*, ה"ש 422 לעיל.

מבחינות בחוסר השוויון המובנה בחברה כסיבה לעוני, ומדגישות את אחריות מדינת הרווחה בגישור על הפערים החברתיים.⁴²⁴

בישראל היינו עדים פעמים רבות לפסילת מאבקים חברתיים באמצעות השמצת הפעילים והפיכת מאבקם ללא לגיטימי. ב-2001, בניסיון להחליש את התוכנית להקצבת דמי אבטלה ולתגבר את החקירות נגד מובטלים, הכריז שר העבודה והרווחה שלמה בניזרי כי 50% מהמובטלים הם "מתחזים".⁴²⁵ בשנת 2003, השנה שבה הובילה ויקי כנפו את מאבק המשפחות החד-הוריות והחלו מאבקים חברתיים נוספים כמו מאבקי דיור ומאבק הנכים, הגיע לשיא השיח המאשים את העניים במניפולטיביות, בעצלות ובחוסר מוסריות.⁴²⁶ מאיר שטרית, אז שר בממשלת הליכוד, קבע אז כי מזרחים מאכלסים את רוב שכבות המצוקה, בתי הסוהר, ולשכות האבטלה מפני שאיבדו את "האחריות האישית" ואת "התחושה שהם נושאים באחריות לגורלם" כתוצאה מהקצבאות שקיבלו.⁴²⁷

שר האוצר דאז, בנימין נתניהו, תקף ישירות את האימהות החד הוריות והסביר שהן מודל לחינוך קלוקל לילדיהן: "הנשים שמקבלות את הקצבאות מתרגלות לא לעבוד, וילדיהן מתרגלים לכך שהאימהות שלהם לא עובדות. זו מלכודת של תלות, זו מלכודת של ריבה סמיכה, שאי אפשר להיחלץ ממנה [...] אני חייב לשחרר את הילדים הללו מתרבות התלות בסעד ממשלתי".⁴²⁸

ראש הממשלה לשעבר, אריאל שרון, הגיע באותה שנה לדימונה במהלך הבחירות לרשויות המקומיות, בניסיון לקדם את מועמד הליכוד לראשות העיר. בנאומו שם אמר כי בניגוד לנטען, לא חסרים בדימונה מקומות עבודה, וקרא לתושבי העיר: "צאו לעבוד". התושבים מצדם תבעו ממנו להגדיל את התמיכה הממשלתית בתושבי הדרום.⁴²⁹

בהמשך, ההתנגדות לתוכנית ויסקונסין התקבלה בהתקפה חסרת תקדים מצד הממשלה על המובטלים, שהוכרזו כבטלנים כרוניים שמעדיפים לא לעבוד. שיטת התגמול למפעילי

⁴²⁴ ראו למשל: Edward C. Banfield, *The Unheavenly City Revisited*, Boston: Little, Brown, 1974.

וכן: Oscar Lewis, *The Children of Schez*, New York: Random House, 1961.

⁴²⁵ מי מתחזה כאן, הארץ, 26.8.2001, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.728941>.

⁴²⁶ ענת הרבסט, שיח "אמהי-לאומי" מול שיח "נצלניות" – מחאת האמהות החד הוריות 2003, בתוך: חנה כץ וארז ספדיה (עורכים), *מדינה מפקירה מדינה משגיחה*, רסלינג, 2010, 211, עמ' 223-236.

⁴²⁷ ארי שביט, קחו אותי לדוגמה, הארץ, 7.5.2003.

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=290990>

⁴²⁸ סבר פלוצקר, נתניהו: אישה שיכולה לעבוד 200 ק"מ, יכולה לעבוד באריזה, ידיעות אחרונות, המוסף לשבת, 18.7.2003.

⁴²⁹ צחר רותם, שרון בכנס בחירות בדימונה: "צאו לעבוד", הארץ, 17.10.2003.

<http://news.walla.co.il/?w=/453410>

התוכנית הוצדקה באמירות שמגיע להם תגמול על הצלחתם לשלול קצבאות מ"רמאים". בנובמבר 2004 הסביר שר האוצר דאז, בנימין נתניהו: "הממשלות יצרו תרבות עוני על ידי חלוקת קצבאות ביד רחבה. יש רק דרך אחת להפסיק את העוני, וזה לצאת לעבודה. היום בפעם הראשונה בעשור האחרון אנשים מתחילים לצאת לעבודה, לא נחזור לסיר הבשר של הקצבאות".⁴³⁰

באמצעות יצירת דה-לגיטימציה למוחים זוכים מקבלי החלטות בשני הישגים: הם נפטרים מהמחאה ומהמוחים, והם אינם צריכים לבצע שינויים משמעותיים במדיניות. המגננה הכי טובה היא, כידוע, מתקפה, ובמקום להתייחס לאחריותן שלהן למצבם של המוחים, העדיפו הממשלות להסיט את האש מעצמן ולתקוף את המוחים.

יש לציין, כי בחלק מהמקרים ננקטה שיטה אחרת לדיכוי מחאה: התעלמות ממנה עד שהיא נדחקת לשולי סדר היום הציבורי. במקרים אלה חברה התקשורת להתעלמות הפוליטיקאים, שכן בלעדי שיתוף הפעולה שלה, שיטה זו לא הייתה עובדת. כך, לדוגמה, הושתקה מחאת הדיור הציבורי שפרצה ביולי 1990. אז הקימו מחוסרי דיור רבים מאהלים ברחבי הארץ ודרשו פתרון למצוקת הדיור, אולם המחאה זכתה להתעלמות פוליטית והסיפור התקשה גם לכבוש את הכותרות הראשיות. ב"ידיעות אחרונות", למשל, נדחק הדיווח כמעט תמיד לעמודים הפנימיים, ובדרך כלל הודגשה דווקא תגובת הממשלה לטענות המפגינים. לבסוף האירועים הביטחוניים (פלישת עיראק לכווית ב-2 באוגוסט) דחקו סופית את סיפור המחאה לשולי סדר היום הציבורי.⁴³¹

---

⁴³⁰ אילן מרסיאנו, נתניהו: הקצבאות יצרו את העוני – צריך לצאת לעבוד, ynet, 22.11.2004, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3007834,00.html>

⁴³¹ אורן פריסקו, המשך בעמ' 10, העין השביעית, 26.7.2011, http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/260711_See_page_10.aspx

הניסיונות לרסק את מחאת האוהלים

ב-14 ליוני 2011 פרצה בישראל המחאה החברתית הגדולה ביותר שידעה המדינה בעשורים האחרונים. תחילת המאבק בקבוצת צעירים שהקימו אוהלים בשדרות רוטשילד בתל אביב במחאה על יוקר הדיור בעיר. תוך ימים ספורים צמח המאהל ברוטשילד למאה אוהלים ומאהלים נוספים הוקמו ברחבי הארץ, מקרית שמונה ועד באר שבע. בתוך חודש ימים היו פרוסים ברחבי הארץ עשרות מאהלים ובהם אלפי אוהלים ומוחים. בהפגנות שהתקיימו במסגרת המחאה השתתפו מאות אלפי ישראלים, תוך שהם קוראים "העם דורש צדק חברתי". המחאה, שעל דגלה נחרטו הזכויות החברתיות – דיור, חינוך, בריאות, רווחה ותנאי עבודה הוגנים – סחפה אחריה את ההמונים וזכתה לתמיכה של קרוב ל-90% מהציבור בישראל.⁴³²

הניסיונות לדכא את המחאה לא איחרו לבוא. הן כללו את כל השיטות המוכרות לריסוק ההתנגדות למדיניות החברתית-כלכלית של הממשלה:

- דה-לגיטימציה: המוחים הוצגו כילדי שמנת "מעשני נרגילות ואוכלי שושי". המחאה הוצגה כקונספירציה של השמאל הרדיקלי. המחאה הוצגה גם כ"מבולבלת" ו"לא מציאותית" בגלל הדרישות הרחבות שהועלו במסגרתה והדרישה לשינוי סדרי העדיפויות במשק הישראלי.⁴³³
- יצירת הפרד ומשול בין הקבוצות השותפות במאבק: במקביל למסע הדה-לגיטימציה ניסתה הממשלה לפלג בין הקבוצות המוחות. ראש הממשלה, בנימין נתניהו, ושר האוצר, יובל שטייניץ, ניסו לפתוח ערוץ הידברות ישיר עם נציגי התאחדות הסטודנטים, שהצטרפה למחאה, במטרה לפלג אותם משאר המוחים. בהמשך, במסיבת עיתונאים מיוחדת שבה הציגו ראש הממשלה ושר האוצר "תוכנית לפתרון בעיית הדיור", הוצעו הטבות ייחודיות לסטודנטים, בתקווה שאלה יפרשו מהמאבק. ראש הממשלה ניסה גם לפתוח ערוץ תקשורת ישיר עם שבעת יוזמי המאבק בשדרות רוטשילד, בתקווה כי באמצעות "סימונם" והחלשתם תתפוגג גם המחאה; אולם אנשי המאהלים ברחבי הארץ סירבו לראות ביוזמי המאבק ברוטשילד את מנהיגיהם, והחלו להציג דרישות מקומיות משלהם.
- התנכלויות וניסיונות להלך אימים על פעילים: לצד תמיכה של חלק מהרשויות בפעילים, במקרים רבים ניסו ראשי עיריות, בסיוע רשויות האכיפה, להתנכל למוחים. ניסיונות ההתנכלות כללו הוצאת צווי פינוי למאהלים, פירוק אוהלים והחרמת ציוד, הסרה של כרזות מחאה, הטלת קנסות ולעתים אף מעצר של פעילים.⁴³⁴

⁴³² סקר: 85% ממצביעי הליכוד בעד מחאת האוהלים, ynet, 2.8.2011,

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4103617,00.html>

⁴³³ למקבץ מאמרים בנושא אופן הסיקור התקשורתי של מחאת האוהלים ראו: אתר העין השביעית,

http://www.the7eye.org.il/SpecialReview/Pages/040811_Tents_protest_summer_2011.aspx

⁴³⁴ לפירוט חלק ממקרי ההתנכלות שבהם טיפלה האגודה לזכויות האזרח ראו: **כרוניקה של הטרדת המחאה**,

<http://www.acri.org.il/he/?p=16193>, 15.8.2011

4. האשמת הקבוצות העניות ביותר: ערבים וחרדים

ההאשמה הגורפת ביותר והחוזרת ונשנית לאורך השנים היא כלפי החרדים והערבים, שחלקם בכוח העבודה נמוך מאשר בקרב שאר האוכלוסייה ושיעור העוני בקרבם הוא הגבוה ביותר. חשוב לציין שבחלק ניכר מהחברה הערבית וכיום גם בחברה החרדית קיים רצון להשתתף בכוח העבודה, אך זה נתקל בחסמים של מדיניות מפלה בקבלה לעבודה בשוק הפרטי ובמגזר הציבורי. מחקרים שבדקו את הנושא מצאו כי הממשלה אינה עושה די כדי לעודד מעסיקים להעסיקם, למרות דוגמאות רבות להצלחה בשילובם בשוק הפרטי.⁴³⁵

המדיניות הממשלתית המפלה כלפי אוכלוסיות אלה מופעלת בתחומי חיים שונים ויוצרת מציאות שגורמת לחסמים רבים בדרכם של חרדים ושל ערבים המבקשים להשתתף בשוק העבודה. בין חסמים אלו אפשר להצביע על מיעוט מקומות תעסוקה ואזורי תעשייה ביישובים ערביים,⁴³⁶ מחסור במסגרות טיפול לילדים בגילאי 3-0,⁴³⁷ נגישות מוגבלת לתחבורה הציבורית⁴³⁸ ואפליה בשירותים החינוכיים במגזר הערבי.⁴³⁹

במקום להתייחס למדיניות הממשלתית, שמקבעת את האפליה כלפי קבוצות אלה, ולשוק העבודה הבלתי שוויוני, מעדיפים קובעי המדיניות ובעלי טורים משפיעים להאשים את הערבים ואת החרדים בעוניים פעם אחר פעם. כך למשל, בכנס שעסק באוכלוסיות מודרות ושוק העבודה, אמר שר האוצר, יובל שטייניץ, כי החרדים והערבים בישראל נושאים באחריות למצבם הכלכלי. הוא תלה זאת ב"מכשולים תרבותיים" וב"מסורתיות" שמובילים

⁴³⁵ ארז יעקובי ואח', דוח אונו 2010, הקריה האקדמית אונו, http://web2.ono.ac.il/pdf_2/ono%20report_full.pdf; עלי חיידר (עורך), עלאא חמדאן ויאסר עואד, מדד השוויון בין האזרחים היהודים והערבים בישראל – 2009, עמותת סיכוי, דצמבר 2010, http://www.sikkuy.org.il/docs/madad2010/sikkuyamadad_2010.pdf.

⁴³⁶ ערן ישיב, שילוב אוכלוסיות חדשות בשוק העבודה: ערבים וחרדים, בתוך: אסטרטגיה לצמיחה כלכלית בישראל, המכון הישראלי לדמוקרטיה, יוני 2001, <http://tinyurl.com/7n57a3j>;

אברהם כתאנה (עורך), תעסוקת נשים ערביות במשק הישראלי – רקע, חסמים ופתרונות, יוזמות קרן אברהם, נובמבר 2007, <http://www.abrahamfund.org/main/siteNew/?page=4>.

⁴³⁷ עויד עולא שתיווי ופורום נשים לתקציב הוגן, מסגרות טיפול לגיל הרך: חסם מרכזי לתעסוקת נשים ערביות, מרכז אדוה, ינואר 2010, <http://www.adva.org/default.asp?pageid=1001&itmid=583>.

⁴³⁸ עמותת כייאן, הניידות בקרב נשים ערביות בישראל, 2007, [http://www.kayan.org.il/Public/ivrit.indd%20\(1\).pdf](http://www.kayan.org.il/Public/ivrit.indd%20(1).pdf).

⁴³⁹ גוני ריבלין-צור ועימאד זועבי, מצב החינוך בגיל הרך במגזר הערבי בישראל – אפיונים, נתונים ומסקנות, יוזמות קרן אברהם, מרס 2005, <http://www.abrahamfund.org/main/siteNew/?page=4>;

מדד השוויון בין האזרחים היהודים והערבים בישראל – 2009, ה"ש 432 לעיל; אור קשתי, תלמיד יהודי מקבל פי 5 שעות העשרה מתלמיד ערבי, הארץ, 12.8.2009, <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1275414>;

שרון רופא-אופיר, "הפערים החברתיים – תוצאה של אפליית הערבים", ynet, 23.9.2009, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3780254,00.html>.

לשיעור נמוך של משתתפים בשוק העבודה. שטייניץ הוסיף כי יש לפתור בעיה זו "מכיוון ששיעור ההשתתפות הנמוך במיוחד של שתי קבוצות אלה פוגע בתלי"ג של המדינה".⁴⁴⁰

שטייניץ התעלם מהמדיניות של ממשלות ישראל במשך עשורים רבים, שלא ניסתה אפילו לגרום לשילובם של עובדים מקבוצות אלה בשוק העבודה. זאת, למרות שברור כי אפשר לנקוט שורה של אמצעים ושל תמריצים שעשויים להביא לכך שהנורמות החברתיות בעולם העבודה כלפי קבוצות אלו ובתוכן ישתנו מן הקצה אל הקצה.

הערבים והחרדים מותקפים לא רק על כך שאינם שותפים שווים בכוח העבודה, אלא גם על ששיעורי הילודה בקרבם גבוהים מהממוצע והם נהנים מקצבאות ילדים על חשבון הקופה הציבורית. לשיטת הדה-לגיטימציה הזאת מתלווה האשמה מרחיקת לכת אף יותר, שלפיה קצבאות נדיבות מעודדות ילודה. כך, למשל, כתב הפרשן הכלכלי נחמיה שטרסלר ב-2008 ב"הארץ": "כשמגדילים את קצבאות הילדים [...] זה מעודד את החרדים להגדיל את המשפחה. כשמקצצים בהן באופן חד, כמו שקרה ב-2003 – התוצאה תהיה ירידה בגודל המשפחה".⁴⁴¹

להצדקה של מדיניות קצבאות מקוצצת שותפים גם גורמים בבנק ישראל, שטענו בראיונות לעיתונות הכלכלית כי "הקיצוץ בקצבאות [ב-2003] אילץ את החרדים להתחיל ולצאת לעבוד ובמקביל יצר עליהם לחץ להקטין את היקף הילודה שלהם. לחלופין, [...] הנטייה הגוברת של נשים חרדיות לצאת לעבוד בגלל הקיצוץ בקצבאות שינתה את הנטייה שלהן ללדת ילדים רבים". בהמשך אותה כתבה קובעת הפרשנית והעורכת הכלכלית מירב ארלוזורוב כי "אין יותר ספקות כי המגזר החרדי לכוד בתוך מעגל של הרס עצמי – וכי החילונים מסייעים לו בכך. החרדים מתבצרים בגטאות של אי רציונליות, המוזנות בידי מערכת חינוך בדלנית ואטומה – הממומנת ברובה המכריע על ידי כספי תקציב המדינה".⁴⁴²

הטענה כי משפחות עניות מולידות יותר מדי ילדים למרות שידן אינה משגת לספק להם חינוך ותנאי קיום נאותים ולכן הינן בלתי אחריות, אינה חדשה, והופנתה בעבר כלפי משפחות מזרחיות. ד"ר אבי שמחון, יועצו הכלכלי הבכיר של שר הכלכלה, פנה לאנשי ציבור וקרא להם לקרוא לחרדים ולערבים להפחית את שיעורי הילדים. "אתם צריכים להגיד להם, זה חסר אחריות, אתם עושים רע לילדים שלכם, לחברה שלכם", אמר שמחון. ד"ר שמחון אף

⁴⁴⁰ חיים ביאור, שר האוצר שטייניץ: הערבים והחרדים נושאים באחריות למצבם הכלכלי, הארץ, 11.11.2009, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1127363.html>

⁴⁴¹ נחמיה שטרסלר, זו הקצבה, טמבל, הארץ, 14.1.2008, <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1300438>

⁴⁴² מירב ארלוזורוב, הגיע הזמן שנפסיק להגיש לחרדים את חבל התלייה של עצמם, הארץ, 20.7.2009, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1272082>

האשימם בגרימת נזק לכלל החברה בישראל. "זה דבר שהוא הרסני לחברה כי הסיכוי שהילדים הללו יגמרו בית ספר וירכשו מיומנויות הוא נמוך. אנחנו חייבים לשאול את עצמנו חברה, מה עלינו לעשות לטובת האנשים הללו, שמזיקים לעצמם ולילדיהם".⁴⁴³

לעומתו, ראש תחום העבודה בבנק ישראל, נירה קסיר, אמרה בעניין זה כי מספר הילדים מחריף את בעיית העוני אך אינו הסיבה העיקרית לה. "צריך לפעול דרך מערכת ההשכלה כדי לשלב את החרדים בשוק התעסוקה בעתיד כדי שלא יהיו עניים". קסיר הציגה פתרונות נוספים לבעיית העוני, כמו אכיפת חוק שכר מינימום, הגדלת התקציבים לשירות התעסוקה והכשרה מקצועית.⁴⁴⁴

אפשר לשנות: המאבק לחיזוק העבודה המאורגנת

בשנים האחרונות החל תהליך של התחזקות מחודשת של ארגוני העובדים. אחרי שנים ארוכות שבהן נראה היה שהעבודה המאורגנת מתדרדרת, התהפך הגלגל והחלו להישמע קולות מקרב האיגודים המקצועיים, ארגוני המעסיקים והמדינה התומכים בהמשכיותה ובהתחדשותה של מערכת יחסי העבודה המסורתית. תפקיד חשוב בקידום מגמה זו ממלאים שני ארגונים חדשים של עובדים: "כוח לעובדים" שקם ב-2007 והתרחב במהירות,⁴⁴⁵ ו"מען", עמותה ותיקה לסיוע לעובדים "ללא הבדלי לאום, דת, מין או צבע עור", שהפכה ב-2009 לארגון הפועל להקמת ועדי עובדים ולחתימה על הסכמים קיבוציים.⁴⁴⁶

כפי שתואר בפרק זה, גל השביתות במשק הביא לפתחו של בית הדין לעבודה סכסוכי עבודה רבים, וכתוצאה מכך החלה מתפתחת פסיקה חדשה בתחום התארגנות עובדים וזכות השביתה.⁴⁴⁷ עיקרה של פסיקה זו בהכרה בארגון עובדים "פורץ", שמשמעה הכרה בהתארגנויות ראשוניות של עובדים גם לפני שהן מאגדות מספיק עובדים כדי להיות "ארגון יציג", והגנה עליהן. בתחילה, הוגשו בקשות להכרה בוועדי עובדים חדשים מצד עובדים שפנו

⁴⁴³ מנחם כץ, על החרדים להפחית שיעור הילודה, זה חוסר אחריות, כיכר השבת, 9.11.2010, <http://tinyurl.com/6s26xhh>; אלדד דור, ד"ר שמחון: מי שמביא הרבה ילדים חסר אחריות; ח"כ הרצוג: המדינה לא תתערב בחדר המיטות, TheMarker, 9.11.2010, <http://www.themarker.com/misc/1.591618>.

⁴⁴⁴ ד"ר שמחון: מי שמביא הרבה ילדים חסר אחריות, הייש 440 לעיל.

⁴⁴⁵ אתר האינטרנט של כוח לעובדים: <http://workers.org.il>.

⁴⁴⁶ אתר האינטרנט של מען: <http://www.wac-maan.org.il>.

⁴⁴⁷ ראו למשל דב"ע נה/4-30 "עמית" הסתדרות עובדים של מכבי – מרכז השלטון המקומי, הסתדרות עובדים הכללית החדשה ואח', פד"ע כט 61; בג"צ 7029/95 הסתדרות העובדים הכללית החדשה – "עמית" הסתדרות עובדים של מכבי ואח', פ"ד נא(2) 63; עב9/07 ארגון גננות חרדיות – הסתדרות המורים של אגודת ישראל (טרם פורסם), ניתן ביום 15.9.2008.

להסתדרות הכללית, אך ההסתדרות לא ידעה לייצגם כראוי ונמנעה מארגון עובדים במוסדות שונים. לתוך הפער הזה נולד בשנת 2007 הארגון "כוח לעובדים", שהחל לארגן עובדים מוחלשים ואחרים בכל תחומי שוק העבודה.

כניסתו של "השחקן החדש" למשחק עוררה את ארגוני העובדים הוותיקים, וההסתדרות בראשם, להתחיל ולפעול שוב לאיגוד עובדים. כך נוצרה בשנים האחרונות תופעה חדשה: ארגוני העובדים נאבקים על הזכות לייצג עובדים.⁴⁴⁸ על פי ההערכות ישנם כיום כ-600,000 חברים בהסתדרות הכללית החדשה, כ-150,000 החברים באיגודים מקצועיים דוגמת הסתדרות המורים⁴⁴⁹ וכמה אלפי חברים ב"כוח לעובדים".

דוגמאות להישגים של "כוח לעובדים":

- במסגרת "כוח לעובדים" התאגדו בשנים האחרונות קבוצות עובדים שונות, שבחלקן מעולם לא היו מאוגדות בעבר, כולל: המטפלות במשפחתוני התמ"ת, עובדי גן המדע במכון ויצמן, עובדי הקבלן בסינמה סיטי, עובדי רשת מרפאות הרפואה המשלימה של"ה, עובדי בית הקפה קופי-טו-גו ועובדי הסינמטק בירושלים, שאף חתמו על הסכם קיבוצי ראשון ביולי 2009.⁴⁵⁰
- ב-31 בינואר 2011 נחתם הסכם עבודה קיבוצי בין האוניברסיטה הפתוחה לסגל ההוראה הזוטר באוניברסיטה, שהתאגד במסגרת "כוח לעובדים". זו הייתה הפעם הראשונה בתולדות האוניברסיטה הפתוחה שנחתם בה הסכם קיבוצי.⁴⁵¹
- במרס 2011 פרשו עובדי "חיפה כימיקלים" מההסתדרות, שטענה שדרישותיהם מופרזות ואף לא ענייניות, והתאגדו במסגרת "כוח לעובדים". אחד ההישגים הבולטים של הארגון נרשם ב-1 בנובמבר 2011: לאחר שישה חודשים של שביתה, נחתם הסכם העסקה קיבוצי בין עובדי "חיפה כימיקלים" להנהלת המפעל. סעיף מרכזי בהסכם החדש מבטיח צמצום משמעותי בין "דור ב" של העובדים ל"דור א'", עד להיעלמות חלוקה זו של העובדים בעוד עשר שנים. קטגוריות אלה, שנוצרו בהסכם שנחתם בשנת 1997 בין הנהלת "חיפה כימיקלים" להסתדרות, יצרו שני מעמדות של עובדים. במאבק הנוכחי התאחדו עובדי שני המעמדות

⁴⁴⁸ ראו סבא (ארצי) 50718-07-10 הסתדרות העובדים הכללית החדשה נ' הסתדרות העובדים הלאומית בישראל, ניתן ביום 17.11.2010, פורסם בנבו.

⁴⁴⁹ יעל עברי, **קום התאגדה עם חלכה: מבוא לייסוד ארגון עובדים**, ynet, 28.6.2007, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3418116,00.html>

⁴⁵⁰ אתר כוח לעובדים, <http://tinyurl.com/7xkcmgy>

⁴⁵¹ עופר וולפסון, **בתום מאבק: נחתם הסכם קיבוצי לסגל האקדמי הזוטר באוניברסיטה הפתוחה**, News1, <http://www.news1.co.il/Archive/001-D-260208-00.html>, 31.1.2011

למאבק משותף, שהיה לאחד הממושכים והנחושים בשנים האחרונות במשק בכלל ונגד גוף פרטי בפרט.⁴⁵²

---

⁴⁵² רויטל חובל וחיים ביאור, ההסכם הקיבוצי בחיפה כימקלים יצמצם פערי מעמדות בין העובדים, הארץ, 2.11.2011, <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1545786>